

(crònica)

ANOTACIONS HISTÒRIQUES SOBRE LA INVASIÓ DE LA FIL·LOXERA ALS VINYARS DEL PENEDES I CATALUNYA

Sense cap mena de dubte, nombrosos seran els treballs que es publicaran a casa nostra sobre la temàtica de la invasió de la fil·loxera als vinyars de Catalunya, ja des d'una perspectiva general, és a dir, tenint en compte tot el Principat, com comarcal. Aquests treballs n'aportaran noves i inèdites dades sobre la propagació, les causes que provocaren la seva ràpida expansió per arreu del Principat, la política dels propietaris davant la temàtica de la replantació mitjançant peus americans de producció directa o bé com portaempelts, i sobre la crisi general del sector vitivinícola a casa nostra a finals del segle passat a cavall de la gran crisi agrícola mundial. Tanmateix, avui per avui, per a qualsevol treball de divulgació, com el que presentem a (ciència), ens hem de referir a treballs prou coneguts de tots aquells estudiosos i interessats en aquest tema, com és el clàssic i conegut treball del ja desaparegut eminent geògraf i historiador català **Josep Iglèsies**, "La crisi agrària de 1879 a 1900; la fil·loxera a Catalunya", 1968; l'obra d'**A. Huetz de Lempis**, "Vignobles et vins du Nord-Ouest de l'Espagne", 1967; el capítol tercer, "La invasión de la filoxera en el viñedo español", de la tesi doctoral, "Expansión vinícola y atraso agrario 1870-1900", de **Teresa Carnero i Arbat**, 1980; les inèdites notes de **Josep Colomé** sobre la fil·loxera al Penedès, que corresponen al quart capítol, "La fil·loxera a l'Alt Penedès", del treball "L'evolució vinícola de l'Alt Penedès al darrer terç del segle XIX", premi Sant Ramon al tema Penedès, XVa edició, i d'altres treballs que estudien la temàtica història de la fil·loxera a la Rioja, el país valencià i les illes balears, esmentant indirectament la problemàtica a Catalunya.

La invasió de la fil·loxera a França (1868-1892), i el tractat comercial francès-espanyol de 1882.

Sembla ser que la fil·loxera (*Phylloxera vastatrix*), va aparèixer en els vinyars de França pels volts de 1863, a Gard, a causa de la importació de ceps ameri-



Gravat del segle XIX que representa un vinyater treballant a la vinya.

cans, propagant-se ràpidament per tot el territori. La destrucció, de manera sistemàtica, en comença cap a l'any 1870, després de conèixer la vertadera etiologia i procedència de la malaltia.

Malgrat els greus danys provocats per l'Oïdium en els vinyars francesos durant la dècada dels anys cinquanta, la producció vinícola francesa es consolidà de nou, mantenint les posicions comercials conquerides tradicionalment pels reputats vins francesos a escala mundial.

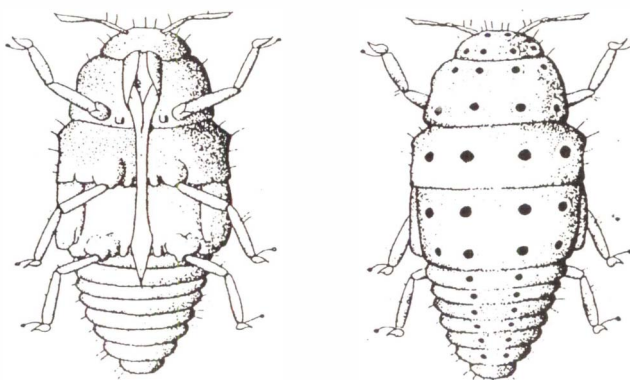
L'evolució de la plaga al nostre país fou seguida amb un notable interès tant per les publicacions científiques i tècniques, com pels terratinents i comerciants de vins, principalment per dues causes: "en primer lugar, al lógico temor al contagio, pero también, y sobre todo, a la expectación apenas disimulada, por calibrar las nuevas perspectivas que las exportaciones podían abrirse con la ruina de la producción francesa", més si pensem que el gruix de les exportacions franceses corresponien a vins negres i secs.

L'any 1881, la superfície destruïda per la fil·loxera a França es calculava en la quarta part del total, per la qual cosa començava a perillar el comerç extern i fins i tot el propi autoabastament. Davant aquesta situació, i a l'espera que els vinyars destruïts recobressin la seva productivitat mitjançant els portaempeles americans resistent a la fil·loxera (Congrés de viticultors de Clemond Ferrand, 1880, i Congrés de Fil·loxèric de Burdeos, 1881), el govern gal no va tenir cap altra alternativa, davant la petita producció argelina, que importar ingents quantitats de vi comú per mantenir de forma fictícia la seva capacitat productiva.

Si la signatura del tractat comercial franco-espanyol de 1877 va representar una millorca per a l'exportació vinícola espanyola, la signatura del tractat de 1881 representà la consolidació exportadora de l'únic sector agrari espanyol veritablement rendible comercialment fins almenys 1891,

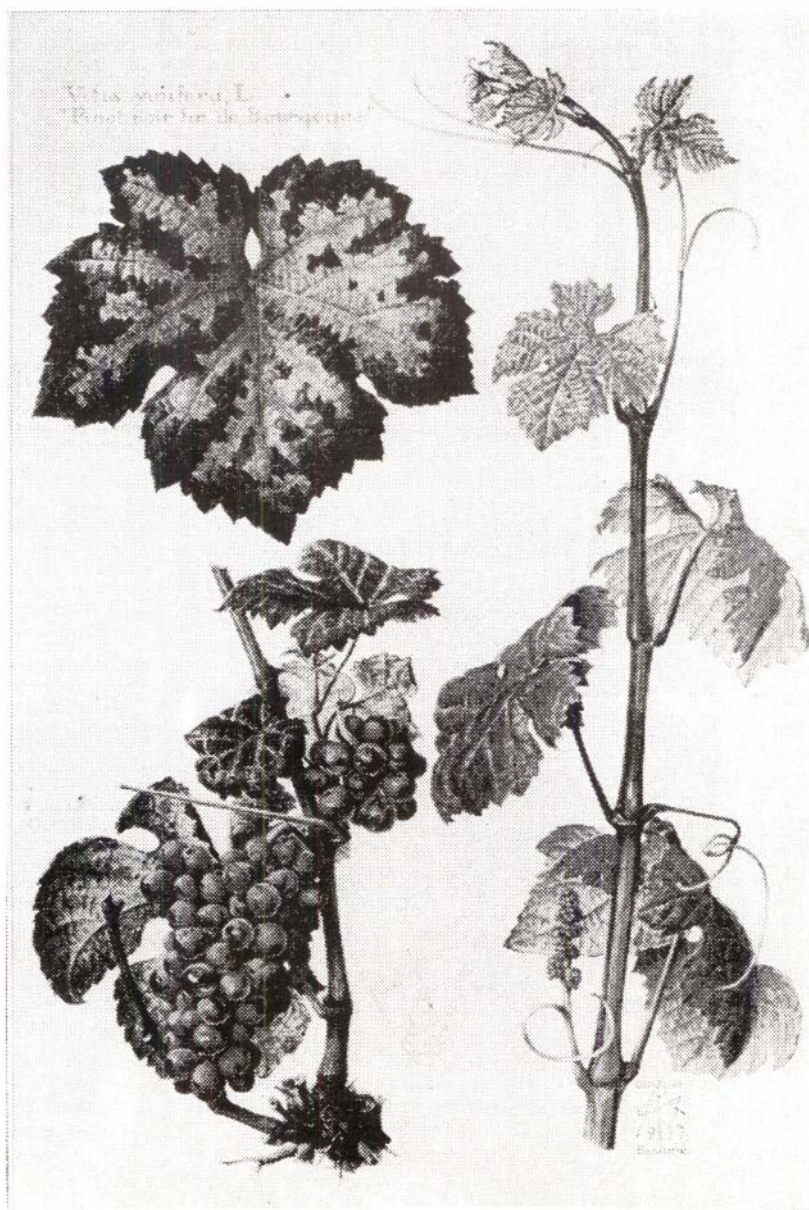
2. La invasió de la fil·loxera en els vinyars catalans.

Malgrat les precaucions de les autoritats espanyoles per evitar la penetració de la fil·loxera en els vinyars, (reals Ordres de 1874 i 1875, que prohibien la introducció de ceps, sarments, ... i de la llei sobre la fil·loxera, 1878, que legislava els procediments a seguir per combatre la plaga, alhora que creava la Comissió Central de Defensa contra la fil·loxera, que es ramificava provincialment mitjançant les comissions provincials amb l'objectiu únic de coordinar les tasques d'inspecció i lluita), els primers brots de la plaga es van descobrir al terme municipal de Morrinejo, Màlaga, l'estiu de 1878, en un clima de total escepticisme per part de la Comissió provincial, ja que oficialment hom esperava que la plaga penetrés a través de la frontera portuguesa. Es confirmà oficialment la presència de la fil·loxera a Espanya en el mes d'agost. Tanmateix, i a causa de l'articulat de la Llei sobre la fil·loxera del 1878, concretament els articles 7, 8 i 10, on es preveia que el propietari havia de denunciar la presència de la plaga a la comissió provincial, la qual actuaria d'acord amb les mesures més convenientes, i també a causa de la inexistència de contemplació d'indemnitzacions davant l'arrencada dels ceps fil·loxerats, la plaga continuà estenent-se paral·lelament a la indiferència dels propietaris i autoritats. Així, a finals de 1879 eren unes 20.000 hectàrees les afectades.



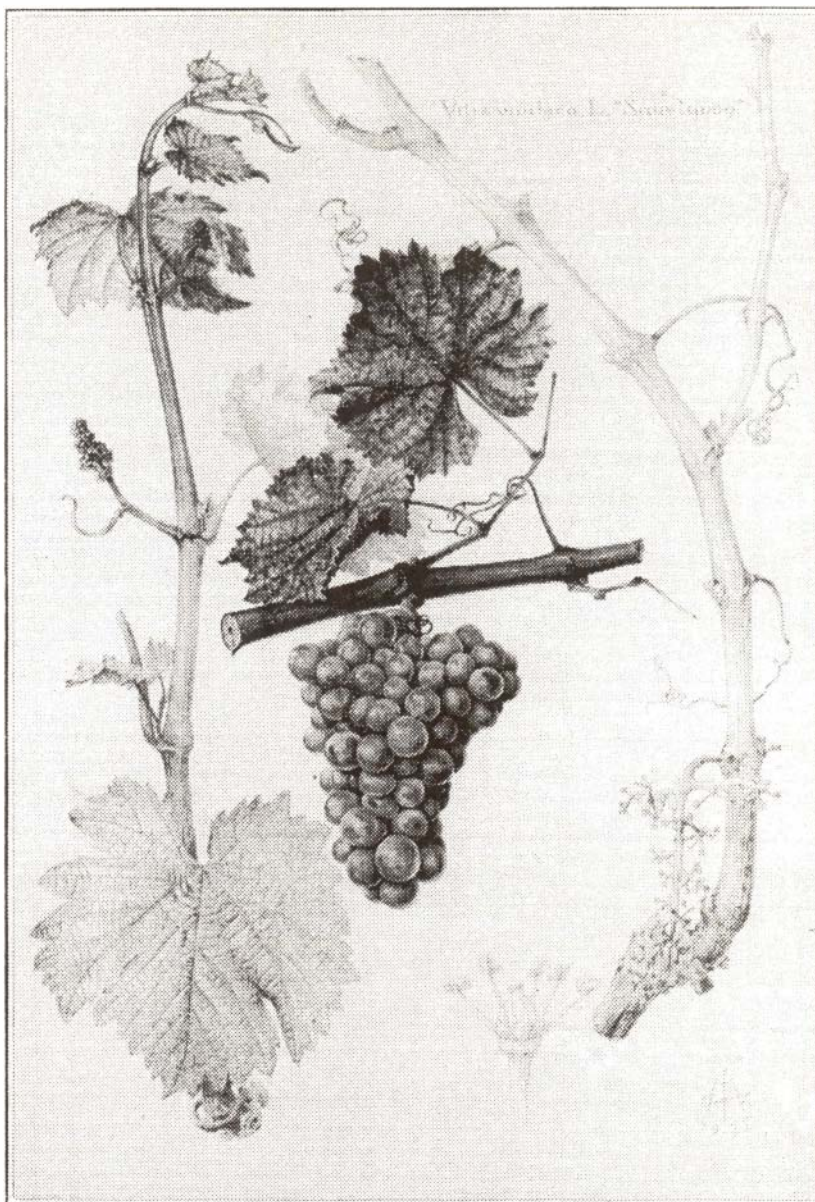
Phylloxera neo-radicula-radicula.

Vitis vinifera, del tipus "Pinot noir".



La invasió de la fil.loxera a Catalunya era un fet prou anunciat i hom esperava d'un moment a l'altre l'esclat de la plaga en els vinyars limítrofs amb els francesos, en els quals considerava la presència de la plaga a principis de l'estiu de 1879. Tot i això, la Comissió Provincial de defensa contra la fil.loxera de la província de Girona, en un informe tramès al Ministeri de Foment i signat a Girona el 23 de febrer de 1879, manifestava l'ineixistència de la plaga: Tengo el honor de manifestar (que) .. no ... (se ha recibido) ... hasta el presente, noticia alguna de alteración en los viñedos de la provincia ...". Tanmateix, el mes d'octubre de 1879 es detectà oficialment una taca de fil.loxera en el terme municipal de Rabós, a uns vint-i-cinc quilòmetres de la frontera, i a finals de 1879 ja n'hi havia un total d'uns divuit focus diferents. Immediatament la Comissió provincial de defensa, dirigida per Joan Miret, començà les tasques de desinfecció. Malauradament, la pagesia i els petits propietaris s'enfrontaren a les brigades antifil.loxèriques (fets d'Espolla, Llers, 1881, i Calella, 1883) i s'hagueren de suspendre les activitats d'inspecció i desinfecció a la província de Girona al llarg de l'any 1881-1882, i de Barcelona l'any 1883, amb la qual cosa es facilità l'expansió de la plaga. Així, a finals de 1882 la taca superà el Tordera, i a finals de 1883 la fil.loxera ja havia arribat a Blanes, Hostalrich, ... amb un total de 181 focus.

Dissortadament, i a pesar de la ferma voluntat de les entitats agrícoles representants de la burgesia agrària (l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre) d'intentar minvar el descontent dels petits propietaris, parcers i rabassaires mitjançant l'elaboració d'un projecte de llei alternatiu al de Llei sobre la fil.loxera de 1878, i tot sol·licitant al govern la creació d'una Estació antifil.loxèrica així com la d'un gran viver de ceps resistents, la taca de la fil.loxera anà avançant lentament cap a la Catalunya nova. El mes de juny de 1885 s'anuncià la plaga en uns vinyars d'Horta i el primer avís de plaga al Penedès fou l'any 1886, amb el descobriment, en el terme de Castellbisbal, de vinyes fil.loxerades. Aquest avís posà en alerta la pagesia de la comarca davant la fil.loxera, la qual, a la segona meitat de 1877, ja era al terme de Sant Sadurní. S'organitzà un sistema sindicalitzat de propietaris per cada 2.000 hectàrees de conreu, sistema prou semblant a l'establert pel "Sindicato de Propietarios Rurales de Villanueva y Geltrú", el qual contemplava en



Vitis vinifera, L. "Sauvignon"

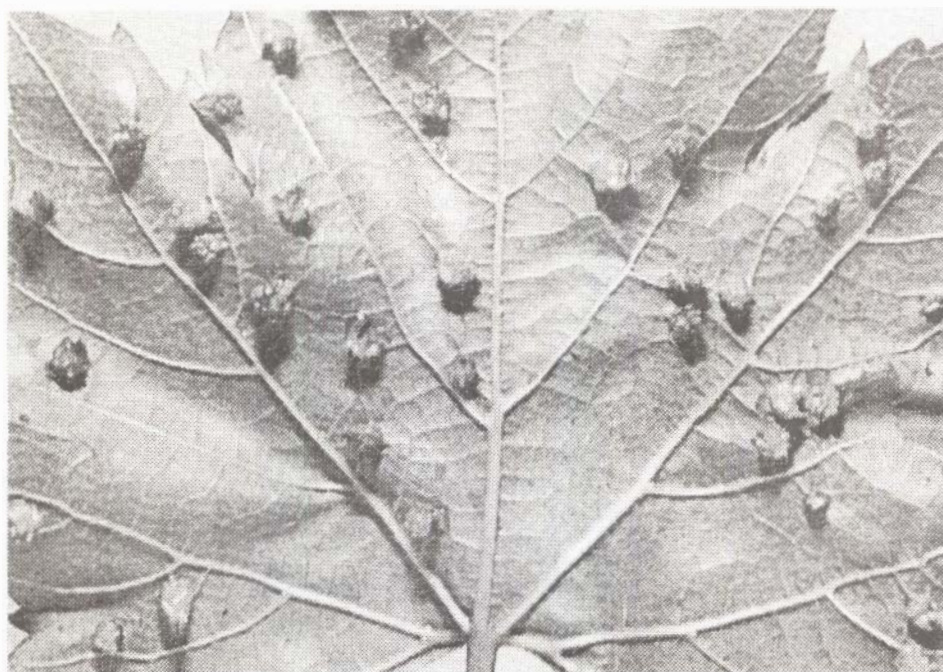
l'article 7 la indemnització per ceps arrancats a compte del Sindicat. Ja en el mes de juliol de 1889, d'acord amb les dades de Josep Colomé, la presència de la fil.loxera es confirmava als termes de Subirats, Avinyonet, Terrassola, el Pla, Sant Pere de Riudebitlles, Sant Joan de Mediona, la Llacuna, l'Ordal i Sant Quintí de Mediona, i aquest mateix any s'endegaren les tasques de desinfecció patrocinades per la Comissió provincial de Barcelona.

La taca s'estenia: el mes de maig es reconeix la presència de la fil.loxera a Santa Margarida i els Monjos. Comença la invasió de la província de Tarragona. La situació als voltants de 1890 era prou eloqüent: la província de Girona gairebé presentava tota la seva superfície destruïda per la plaga; la província de Barcelona també en contemplava la invasió,

amb unes 2.000 hectàrees afectades, salvant-se únicament els termes de Berga i Vic; la província de Tarragona començava a tenir els termes municipals pròxims a la província de Barcelona infectats; i la província de Lleida no seria afectada fins l'any 1894.

3. La problemàtica sobre la replantació a Catalunya i al Penedès.

Les primeres notícies que apuntaven la conveniència del conreu de les vinyes americanes per tal d'evitar l'atac de la fil.loxera a les arrels del cep, daten de 1876. El Consell Superior d'Agricultura, Indústria i Comerç va deixar constància de la utilitat d'importar llavors de cep americanes per realitzar viviers a les diferents províncies vitícoles amb l'objectiu de reemplaçar les destruïdes



A la dreta, tractament amb sulfur d'una vinya atacada per la fil·loxera.

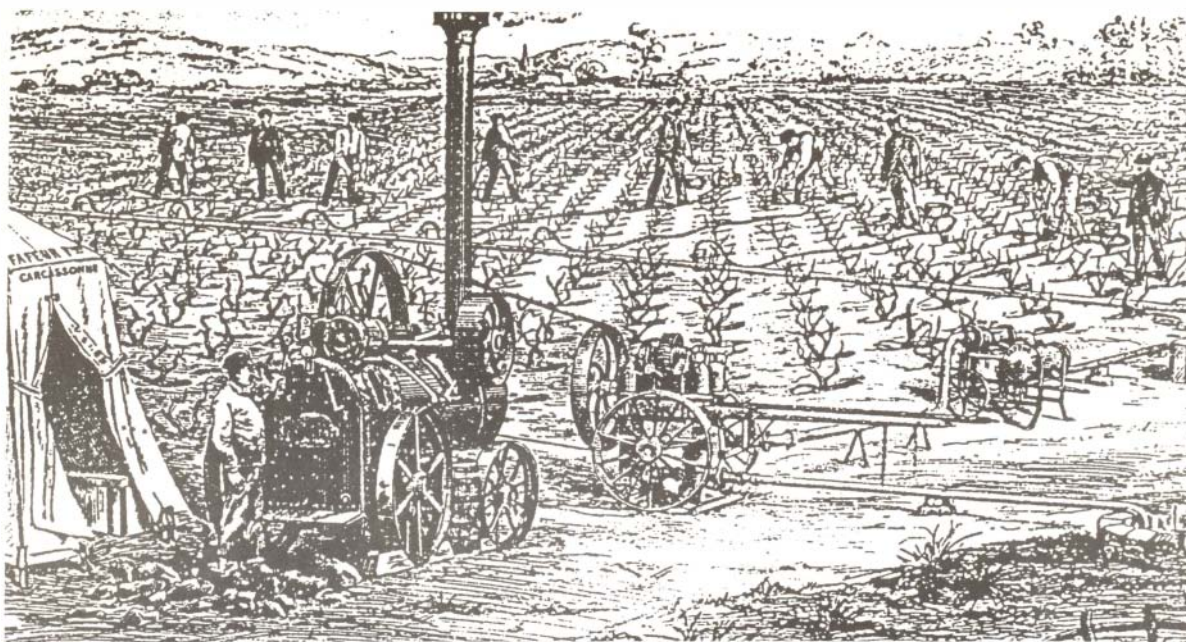
A l'esquerra, exemple gràfic de l'atac de la *Phylloxera* *vastratrix* damunt la vinya.

per la fil·loxera, i ho va fer a la "Moción para evitar la ruina de los viñedos por la *Phylloxera vastratrix*", del 31 de juny. Amb un esperit més pràctic, el mateix any el naturalista Marià de la Paz Graells va lliurar llavors americanes als pagesos catalans. Els països que havien sofert la plaga de la fil·loxera no veien altre remei més efectiu que la replantació mitjançant ceps americans de producció directa, o bé empeltar peus americans amb les espècies pròpies de cada regió per tal de conservar les propietats organolèptides. Tanmateix, no va ser fins l'any 1888, pel real decret del 21 d'agost, que es van crear les granges-escola d'Ampelografia americana a València i a Saragossa. Permeteren l'estudi de resistències i productivitat de les diferents varietats americanes sota les condicions climatològiques i tipus de sòls, paràmetres desconeguts a les diferents regions espanyoles. Els primers estudis que se'n realitzaren de manera oficiosa es dugueren a terme per la real ordre del 16 d'agost de 1890, segons la qual es constituí una Comissió per estudiar la viticultura americana a França. S'hi recomanà el mètode de la replantació per mitjà de portaempelts de les varietats *Vitis riparia*, *Vitis rupestris* i *Vitis Berlandieri*, en lloc de la plantació d'espècies de producció americana o híbrides. Nogensmenys, a les zones productores com el Penedès els propietaris ja anaven per davant des d'un principi: cal que recordem que l'any 1882 l'Institut Agrícola Català de Sant Isidre elaborà un projecte de llei alternatiu a la llei de 1878 sobre la fil·loxera, i sol·licità al Minis-

teri de Foment la creació d'una Escola d'Ampelografia. Així ens ho demostren les visites realitzades a plantacions del sud de França per part d'homes del Centre Agrícola de Vilafranca, i la concessió, per part d'aquest mateix centre, l'any 1887, d'un premi dotat amb 200 pessetes per a aquell propietari o parcer que conegués les tècniques i influències de l'empelt en la producció, essent indispensable que la vinya tingués una edat de tres anys, la qual cosa ens fa pensar que molt possiblement ja es realitzaven plantacions amb peus americans empeltats des de 1884. D'altra banda, també cal destacar, segons esmenta Josep Colomé com a mostra d'aquesta ràpida difusió de la replantació mitjançant peus americans, les notícies al primer número del "Resumen de Agricultura" sobre la creixent activitat dels propietaris del Penedès en replantació, i la comercialització de sarments de les varietats Riparia i Jacquez, procedents de la propietat de Francisco Rovira de Sala i del viver de Juan Almirall Fàbregas, ambdós veïns del Pla del Penedès.

Mostra d'aquesta difusió anteriorment esmentada ho és la referència de vinyes replantades mitjançant ceps de producció directa i portaempelts americans publicada l'any 1892 per la "Comisión Inspectora de viveros y plantaciones de vides americanas creada por la Excm. Diputación de esta Provincia con acuerdo de 3 de febrero de 1892...", en la qual s'esmenta al detall la relació dels 67 vinyars visitats, amb les varietats més utilitzades i signes de carències. Entre ells podem citar-ne els següents: terme de Vilafranca

del Penedès, La Pelegrina, propietat de D. Manuel Vidal Rollán, peus Rupestris, amb empelts d'Alicante, Bouschet, Sumoll, Xarel·lo i Parellada; del mateix propietari, peus de Riparia i de Rupestris, amb empelts de dos anys d'Alicante, Bouschet i altres; terme del Pla del Penedès, Can Casanovas del Pujol, propietat de D. Modesto Casanovas, peus de Riparia, de diverses varietats de Rupestris i Jacquez, amb empelts de Xarel·lo i Sumoll; propietats de D. Juan Almirall, amb peus de Gamai Conderch, Riparia i Rupestris, amb empelts de Bouschet i Sumoll; terme municipal de Sant Sadurní d'Anoia, propietat de Juan Sala Tobella, diverses vinyes amb peus de varietats de Rupestris i Jacquez amb empelts d'un any de Portuguès blau i de Laskas; Romeu dels Borrulls, propietat de D. Eudaldo Romeu, amb peus de Riparia i Rupestris amb empelts d'un i dos anys de Xarel·lo, S. Juan, Bouschet, Sumoll i altres; Monistrol de Noia, diverses vinyes del Marquès d'Aguiar, amb una col·lecció de productors directes per estudi; terme de Subirats, La Foradada i altres vinyes propietat de D. Pedro Rovira, amb peus Jacquez, empelts de diverses edats i varietats; terme de Gelida, Torre de Llusellas, propietat de Ramon de Perés, amb productors Jacquez i peus de Riparia i Rupestris amb empelts de dos o tres anys de Portuguès blau, ... "Además de los viticultores citados hay otros varios que, con mayor o menor empeño, emprenden la reconstitución de sus viñedos por la uva americana. En el Panadés podrían citarse a docenas, pero nos limitaremos a indicar los si-



guientes: en San Pedro de Ordal, D. Cristóbal Massana y D. Pedro Mata; en Lavern (Subirats), D. Salvador Olivella; en Aviñonet, la señora Viuda de Ràfols y D. Pablo Ràfols y Fontanals; en Píera, Sr. Tarafa, etc..".

Pels volts de 1900, la tècnica de la replantació mitjançant peus americans era prou usual entre els propietaris viticultors del Penedès, com hom dedueix dels resultats dels Congressos Agrícoles de Sant Sadurní d'Anoia i de Reus. Aquestes conclusions foren publicades a casa nostra sota la forma d'una "Cartilla rústica per ús dels plantadors de vinyes americanes" (també en castellà), obra de l'il·lustre vilatà Pere Alagret i Vilaró. Hi podem llegir el següent paràgraf, força eloqüent sobre el definitiu triomf de la tècnica de l'empelt sobre la plantació de productors directes: "Desechadas ya las que se consideraban convenientes como productos directos, de las que únicamente se conservan los Jacquez, que ya no se propagan, hoy sólo se estiman las que sirven como porta-injertos, habiéndose facilitado ya extraordinariamente esta labor que se realiza hoy a la perfección...". Espècies, les de portaempelts, que al Penedès ja utilitzaven els propietaris des d'un bon principi, segons deduïm de la memòria suara esmentada.

4. La crisi vinícola de finals del segle XIX.

Hom ha comentat força els efectes negatius de la fil·loxera en el sector vitivinícola quan aquest es trobava en plena expansió. Tanmateix, és una utopia

creure que fou la fil·loxera la que provocà la crisi del sector. La contínua davallada dels preus dels vins d'ençà l'any 1886, alhora que del nombre d'hectolitres exportats d'ençà l'any 1891, no estava motivada més que per una mala política productiva de l'estat espanyol -durant el boom exportador es va arribar al màxim d'hectàrees plantades-, amb una major oferta que demanda, i per la finalització del tractat franco-espanyol de 1882. Aquest tractat comercial suposà la gairebé total recuperació del sector vitivinícola francès, mentre que l'espanyol entrava a formar part de la crisi agrícola general del camp espanyol i mundial de finals del segle XIX i principis del XX. Obviament, els grans propietaris de les zones menys productives, i els grans i mitjans propietaris de les zones més productives de l'estat espanyol, com el Penedès, van reinvertir els guanys dels primers anys en la replantació i plantació de noves vinyes amb peus americans, malgrat resultar una operació costosa, o bé compraren deute públic, a l'igual que els comerciants i intermediaris. Però els petits propietaris i arrendataris foren veritablement els protagonistes de la gran depressió econòmica i hagueren d'emigrar o bé de recórrer a conreus de supervivència, com els cereals, l'oliva o la producció hortícola.

La solució a la crisi vitivinícola no s'esdevindria fins a la meitat del present segle, gràcies a una adequació tècnica, econòmica i social del mercat, paràmetres que resultaven imprescindibles per a la recuperació del sector des de l'any 1908, com queda ben palès en els següents parà-

grafs d'un dels treballs premiats, sota el lema "Memorias relativas a la Crisis vinícola", en el "Centro Agrícola del Penedès": "Como las causas del mal son complejas, el tratamiento para curarlo ha de ser complejo.

Como las causas del mal se condensan en el bajo precio del vino y en la dificultad o imposibilidad de venderlo, el objetivo del tratamiento ha de ser: la valoración del artículo por su calidad y por la aminoración de la cantidad disponible; la reducción del coste de producción; la desgravación de sus cargas artificiales; la supresión de las clases inferiores, materia primera de sofisticación y de todo lo que no sea vino puro y natural; la educación del gusto del consumidor, reconquistando el paladar estragado y conquistando los que no han catado el vino; la organización de los instrumentos económicos indispensables para elaborar y vender ventajosamente el vino, buscando para cada clase su clientela propia...".

Obviament, l'autor s'avançava uns quants anys en les seves conclusions.